

ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ)

У статті проаналізовано передумови та необхідність формування криміналістичної методики підтримання державного обвинувачення. Визначено та охарактеризовано законодавчі передумови та наукові підходи щодо формування методики підтримання державного обвинувачення. На основі теоретичних підходів до побудови методики розслідування злочинів запропоновано виокремити базову методику підтримання державного обвинувачення та визначено її структурні елементи. Виокремлено критерії для формування видових та міжвидових методик підтримання державного обвинувачення у конкретних видах кримінальних проваджень.

Ключові слова: *методика розслідування, державне обвинувачення, тактика, методика підтримання державного обвинувачення, рівні методики підтримання державного обвинувачення.*

В статье проанализированы предпосылки и необходимость формирования криминалистической методики поддержания государственного обвинения. Определены и охарактеризованы законодательные предпосылки и научные подходы к формированию методики поддержания государственного обвинения. На основе теоретических подходов к построению методики расследования преступлений предложено выделить базовую методику поддержания государственного обвинения и определены ее структурные элементы. Выделены критерии для формирования видовых и межвидовых методик поддержания государственного обвинения в конкретных видах уголовных производств.

Ключевые слова: *методика расследования, государственное обвинение, тактика, методика поддержания государственного обвинения, уровни методики поддержания государственного обвинения.*

The article analyzes the preconditions and the necessity of forming a forensic method of maintaining a state prosecution. The legal preconditions and scientific approaches to the formation of a method of maintaining a state prosecution are defined and characterized. On the basis of theoretical approaches to the construction of the methodology of investigation of crimes, it is proposed to isolate the basic method of maintaining the state prosecution and its structural elements are determined. The criteria for the formulation of specific and interspecific methods for maintaining public prosecution in specific types of criminal proceedings are set out.

Key words: *investigation technique, public prosecution, tactics, methods of maintaining a state prosecution, levels of methodology for maintaining a public prosecution.*

Вступ. Кардинальне реформування системи кримінального переслідування формує якісно нові завдання перед системою окремих галузевих наук юридичного циклу. Наведене вимагає не лише перегляду окремих наукових підходів, а й уточнення об'єкта та предмета дослідження науки. Не є винятком із цього процесу і криміналістика. Як відзначають окремі дослідники, важливість дослідження предмета криміналістики не зменшується і зараз, бо він постійно з різних обставин піддається змінам. По-перше, це обставини суб'єктивного характеру, оскільки процес накопичення криміналістикою емпіричних даних відбувається постійно і, як наслідок, виникає необхідність їх узагальнення та систематизації, що відображається на осмисленні сучасних функцій та завдань самої науки. Необхідно констатувати, що розвиток поглядів на предмет

криміналістики здійснюється за рахунок перерозподілу її системи або утворення нових галузей знань, що раніше не входили до її внутрішньої структури. По-друге, окремі тенденції криміналістичної науки щодо зміни поглядів на предмет науки мають об'єктивний характер, що зумовлено загальним динамічним процесом інтеграції та диференціації наукового уявлення, що так чи інакше змінює функціональне призначення самої криміналістики. Саме тому питанням, пов'язаним із предметом криміналістики, виправдано приділяється підвищена увага [2].

Постановка завдання. Підтримуючи наведені позиції, необхідно звернути увагу, що криміналістична наука не існує ізольовано, а тісно пов'язана з іншими науками кримінально-правового циклу. Розроблення криміналістичних стратегій і методик розслідування злочинів, а також формування системи наукового знання у межах інших розділів криміналістики відбувається на основі законодавчих положень, які визначають процедуру та інструментарій кримінального переслідування осіб, які вчинили злочин.

Результати дослідження. Прийняття нового кримінального процесуального законодавства поряд з іншими факторами впливає на необхідність розширення предмета криміналістики. Так, якщо у загальному вигляді можна відзначити, що предмет криміналістики містить дві парні категорії – «злочинну діяльність» та «діяльність із розслідування злочинів», то сьогодні такими об'єктами є «злочинна діяльність» та «діяльність щодо кримінального переслідування».

Слушно звернути увагу на те, що ми не претендуємо на безапеляційність такого твердження, оскільки безпосередньо структура та остаточний зміст категорії «кримінальне переслідування» не досить з'ясовані науковцями. Ми солідаризуємось із підходом учених, які відзначають, що кримінальне переслідування має визначитись саме у вузькому значенні, тобто як діяльність, що спрямована на викриття конкретної особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, та притягнення її до кримінальної відповідальності. Кримінальне переслідування завжди є персоналізованою діяльністю, що здійснюється щодо конкретної особи, яка має статус, наприклад, підозрюваного (у досудовому розслідуванні) та обвинуваченого (у судовому провадженні першої інстанції) [7].

Таким чином, вважаємо, що сьогодні недоцільно обмежувати предмет криміналістики винятково стадією досудового розслідування кримінальних правопорушень. Фактично процес збирання та дослідження доказів відбувається і на судових стадіях кримінального провадження, а якість представлення доказів сторони обвинувачення прямо впливає на можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Саме тому необхідно наголосити, що у судових стадіях кримінального провадження прокурором приймаються не тільки процесуальні рішення, а і значна кількість організаційних і тактичних рішень, які значною мірою впливають на якість підтримання державного обвинувачення. Як відзначає І.І. Когутич, сьогодні змінився характер вітчизняного кримінального судочинства. Він із переважно інквізиційного (розшукового) перетворюється на все більше змагальний, тобто коли не тільки де-юре, а й де-факто центральною стадією цього процесу стає стадія розгляду. Отже, об'єктивно змінюється акцент у діяльності головних суб'єктів кримінального процесу, тобто саме у процесі судового розгляду його сторони (прокурор – державний обвинувач, адвокат-захисник за активного сприяння суду, також зумовленого наявним у нього обов'язком встановити істину у справі і прийняти у ній законне й обґрунтоване рішення) здійснюються дослідження всіх її обставин. Іншими словами, процес дослідження у кримінальній справі, що має судову перспективу, досудовим розслідуванням злочину не завершується, а навпаки – ще активніше продовжується його судовим розглядом [6].

З огляду на викладене закономірно постає питання щодо необхідності розроблення організаційно-тактичних засад підтримання державного обвинувачення під час судового розгляду. Видається, що сьогодні слушно вести мову про формування у межах криміналістичної методики досудового розслідування і відповідних методик підтримання державного обвинувачення. Як відзначає І.І. Когутич, методика судового розгляду кримінальних справ як підсистема криміналістичної методики (поряд із методикою розслідування окремих видів, груп злочинів) розпочинає своє функціонування з моменту надходження матеріалів кримінального провадження у суд і прийняття у ньому судом відповідного рішення. У ній досліджуються та містяться відповіді на інші, аніж у методиці розслідування окремих видів, груп злочинів, запитання: як планувати судовий розгляд кримінальної справи; яка сутність судових ситуацій і чим вони відрізняються від слідчих ситуацій; які методичні прийоми необхідно використати для вирішення проблемних ситуацій в умовах змагального процесу, що і як доцільно постановити, у якій послідовності тощо; яким є алгоритм дій суду, державного обвинувача та захисника у дослідженні доказів (наприклад

тих, що суттєво змінились у процесі судового провадження порівняно з досудовим розслідуванням); якою повинна бути залежно від можливих судових ситуацій тактика виконання судово-слідчих дій [5]. Загалом підтримуючи наведену позицію, вважаємо, що на сучасному етапі слушно вести мову про розроблення у межах криміналістики методик забезпечення процесуальної діяльності не всіх учасників судового розгляду, а акцентувати увагу на розробленні методик підтримання державного обвинувачення. На думку окремих дослідників щодо методики підтримання державного обвинувачення, вона є підмножиною методики судового розгляду кримінальних справ, містить систему наукових положень і напрацьованих на їхній основі та відповідно до вимог закону рекомендацій щодо раціональної організації і здійснення підтримання прокурором державного обвинувачення в окремих категоріях кримінальних справ. Продовжуючи, вчений наголошує, що методика підтримання прокурором державного обвинувачення передбачає й інший аспект – безпосередній процес підтримання прокурором державного обвинувачення у суді першої інстанції, тобто специфічну діяльність уповноваженої законом особи, здійснювану на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів криміналістичної тактики, системи методичних рекомендацій щодо судового розгляду кримінальних справ про окремі види (групи) суспільно небезпечних діянь [5].

Необхідно відзначити, що формування методики підтримання державного обвинувачення передбачає виокремлення її рівнів. Так, на нашу думку, за аналогією із криміналістичною методикою розслідування злочинів можна виокремити необхідність формування базової методики підтримання державного обвинувачення в окремих категоріях кримінальних справ. Досліджуючи проблеми формування методик розслідування, науковці відзначають, що перш ніж формувати конкретні методики, повинна бути сформована загальна, універсальна модель, на базі якої тільки і можна створювати конкретні методики розслідування [1]. Концепцію створення базової методики підтримують і вітчизняні науковці, які пропонують розглядати таку методику у вигляді інформаційно-пізнавальної моделі. У ній виділяються два предметні рівні – ретроспективний і перспективний. Перший містить у собі криміналістичну характеристику злочинів певної категорії, у якій за статистичними показниками відображені кореляційні залежності між її елементами. Це дає змогу відобразити типові варіанти злочину, що включає типові слідчі ситуації, програми розслідування, типові системи слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Крім того, виділяється також функціональний аспект базової моделі, який відображає взаємодію між елементами одного і різних рівнів (ретроспективного і перспективного), що дає можливість провести аналіз внутрішніх і зовнішніх каналів обміну інформацією [3].

Аналізуючи запропонований підхід у контексті методики розслідування злочинів, необхідно звернути увагу на те, що він може бути підтриманий. Водночас, здійснюючи екстраполяцію на формування базової методики підтримання державного обвинувачення, на нашу думку, слушно внести окремі уточнення. Так, не зовсім доцільним є виокремлення у структурі такої методики детального опису криміналістичної характеристики, оскільки фактично під час підтримання державного обвинувачення прокурор може користуватися моделями, розробленими у межах методик розслідування окремих видів злочинів.

На нашу думку, базова методика підтримання державного обвинувачення у суді повинна містити такі структурні елементи, як:

– організаційно-тактичні рекомендації щодо підготовки до підтримання державного обвинувачення. Так, аналізуючи особливості підготовки до підтримання державного обвинувачення, А.О. Іванов відзначає, що в умовах чинності нового КПК України методика підготовки до підтримання державного обвинувачення досліджена недостатньо, доцільно виокремити окремі чинники, які мають бути враховані під час підготовки до підтримання державного обвинувачення, такі як особливості кримінально-правової конструкції складу злочину (особливого значення таке положення набуває під час підготовки до підтримання державного обвинувачення щодо злочинів економічної спрямованості, оскільки це вимагає знання як специфіки відповідної сфери бізнесу чи виробництва, так і галузевого законодавства); наявність спеціального суб'єкта (з огляду на особливості спеціального правового статусу окремі суб'єкти мають значніші важелі для тиску на суб'єктів кримінального провадження та затягування процесу); особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях; специфіка судових експертиз, які призначаються у процесі досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень; одночасне застосування кількох засобів забезпечення кримінального провадження (наприклад, домашнього арешту як запобіжного заходу та відсторонення від посади); відсутність єдиної слідчої та судової практики застосування кримінального процесуального законодавства України; особливості структурної

побудови злочинного угруповання та чи всі його активні учасники й лідери притягуються до кримінальної відповідальності (у провадження щодо злочинів, вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями); необхідність проведення окремих оперативно-тактичних операцій під час судового провадження (наприклад, внутрішньокамерного розроблення заарештованих); надійність свідків обвинувачення; чи застосовуються заходи забезпечення безпеки щодо окремих учасників кримінального провадження тощо [4];

- характеристика організаційно-тактичних особливостей взаємодії прокурора з іншими учасниками кримінального провадження, у тому числі з працівниками оперативних підрозділів;
- типові рекомендації щодо тактики зміни наявного та висунення додаткового обвинувачення під час судового провадження;
- типові рекомендації щодо порядку та тактичних особливостей представлення доказів обвинувачення під час судового розгляду;
- окремі стратегії нейтралізації тактичних прийомів, які використовуються стороною захисту, та своєчасна нейтралізація протиправних дій сторони захисту;
- формування типових рекомендацій щодо тактики поведінки у разі втрати окремих доказів під час судового засідання або зміни їхніх ключових характеристик (наприклад, неможливість допиту свідка з об'єктивних причин тощо);
- типові моделі нейтралізації протидії судовому розгляду тощо.

Безумовно, запропонований перелік компонентів для формування базової методики підтримання державного обвинувачення не є вичерпним, але, на нашу думку, наведені вище елементи є обов'язковими для відображення у її структурі.

Продовжуючи, відзначимо, що, на нашу думку, видові методики підтримання державного обвинувачення повинні формуватися за відповідними критеріями, такими як:

- вчинення злочину суб'єктом, який наділений спеціальним статусом;
- вчинення злочину в організованій формі;
- вчинення злочину особами, які раніше відбували кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі;
- вчинення злочинів економічної спрямованості (підтримання обвинувачення у провадження цієї категорії вимагає використання спеціальних економічних та інших знань).

Висновки. Частково підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що, по-перше, прийняття нового КПК України зумовлює необхідність розроблення криміналістичної методики підтримання державного обвинувачення; по-друге, у криміналістичній літературі сформовано фрагментарні методологічні основи щодо формування методики підтримання державного обвинувачення; по-третє, першоосновою розроблення методик підтримання державного обвинувачення є формування базової моделі такої методики.

Список використаних джерел:

1. Гармаев Ю.П. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений. Теория и практика / Ю.П. Гармаев, А.Ф. Лубин; Ассоциация «Юридический центр».
2. Даньшин М.В. Предмет криміналістики: концептуальні підходи та дискусійні погляди [Електронний ресурс] / М.В. Даньшин // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Право. – 2013. – № 1077, вип. 15. – С. 136–140.
3. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / Харків.: Вид. агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.
4. Іванов А.О. Підготовка до підтримання державного обвинувачення в суді: організаційно-тактичні аспекти [Електронний ресурс] / А.О. Іванов // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 3. – С. 190–192.
5. Когутич І. Поняття та місце методики підтримання державного обвинувачення в суді у системі криміналістики // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Випуск 59. – С. 334–342.
6. Когутич І.І. Окремі аспекти судової криміналістики [Електронний ресурс] / І.І. Когутич // Вісник Академії адвокатури України. – 2008. – Число 3. – С. 104–107.
7. Цехан Д.М., Гловюк І.В. Оперативно-розшукова діяльність та кримінальне переслідування: проблеми співвідношення (функціональний аспект) // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pap.in.ua/4/13/Tsekhhan%20D.M>.